

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2025, 8(5): 371-380.

DOI: [10.26677/TR1010.2025.1542](https://doi.org/10.26677/TR1010.2025.1542)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Brezilya'da 2003 Sonrası Popülizm

Doğuş BEYAZTAŞ, Doktora Öğrencisi, Rio de Janeiro Federal Üniversitesi / UFRJ, Uluslararası Ekonomi Politik, Brezilya, e-posta: dbeyaztas@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4104-9863>

Öz

Bu makale, 2003 sonrasında Brezilya'da birbirini takip eden sol ve sağ popülist iktidarların birbirinden çok ayrı ideolojik çerçevelere sahip olsalar da aynı neoliberal çerçeve içinde işlev gördüklerini iddia etmektedir. Her iki popülist dönem de Brezilya tarihi içinde oluşmuş olan aynı elitler-halk çatışmasına karşı çözüm arayışlarının güncel bir ifadesi olarak şekillenmiştir. Sağ ve sol popülizmler neoliberalizm koşullarında geniş nüfus kesimleri içinde biriken öfkeyi soğurma yönünde etkili olmuştur ancak aynı zamanda her defasında yeniden kurulması arzulan siyasal alanın yapısal sorunlarını yok etme yönünde birer toplumsal hareket olma özelliğini de taşımışlardır. Bu ikili hareket Brezilya'nın kolonyal dönemden günümüze kadar elitler ile halk arasında oluşan derin yarık içinde biriken öfkenin toplumsal ve siyasal ifadeleri olmuştur. Her iki yaklaşım da Brezilya'nın toplumsal yapısındaki yapısal eşitsizlikleri yeniden üretmişlerdir. Bu bağlamda, sağ ve sol popülizmler mevcut müesses nizama karşı bir kurucu iktidar söylemine sahip olsalar da eylemlilik düzeyinde aynı düzenin ekonomik ve siyasal sınırlarından çıkmamışlardır.

Anahtar Kelimeler: Popülizm, Latin Amerika, Brezilya, Elitler.

Makale Gönderme Tarihi: 19.02.2025

Makale Kabul Tarihi: 02.05.2025

Önerilen Atıf:

Beyaztaş, D. (2025). Brezilya'da 2003 Sonrası Popülizm, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(5): 371-380.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2025, 8(5): 371-380. DOI: [10.26677/TR1010.2025.1542](https://doi.org/10.26677/TR1010.2025.1542)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Populism in Brazil After 2003

Doğuş BEYAZTAŞ Ph.D. Student, Federal University of Rio de Janeiro / UFRJ, International Political Economy, Rio de Janeiro, e-mail: dbeyaztas@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0009-0003-4163>

Abstract

This article argues that the left and right populist governments that followed each other in Brazil after 2003, although they had quite different ideological frameworks, functioned within the same neoliberal framework. Both populist periods took shape as a contemporary expression of the search for a solution to the same elite-popular conflict that had emerged throughout Brazilian history. Right and left populisms were effective in absorbing the anger that had accumulated within large segments of the population under neoliberalism, but at the same time, they were also social movements that aimed to eliminate the structural problems of the political sphere that was desired to be re-established each time. This dual movement has been the social and political expressions of the anger that has accumulated within the deep rift between the elites and the people in Brazil from the colonial period to the present day. Both approaches have reproduced the structural inequalities in the social structure of Brazil. In this context, although right and left populisms have a constituent power discourse against the existing established order, they have not been able to break out of the economic and political boundaries of the same order at the level of action.

Keywords: Populism, Latin America, Brazil, Elites.

Received: 19.02.2025

Accepted: 02.05.2025

Suggested Citation:

Beyaztaş, D. (2025). Populism in Brazil After 2003, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 8(5): 371-380.

GİRİŞ

Bu çalışmada 2003 sonrası Brezilya’da sol ve sağ popülizmin gelişimini, söylemlerini ve ekonomik-politik bağlamlarını karşılaştırmalı olarak incelemektedir. İki dönemin ekonomik politikaları, sosyal devlet uygulamaları ve sermaye ile ilişkileri neoliberal çerçevede değerlendirilmiştir. Türkçe literatürde sınırlı ele alınan konunun daha kapsamlı incelenebilmesi için doğrudan döneme ait politik söylemler ve konuyla ilgili akademik çalışmalar değerlendirilmiştir. Mevcut çalışmanın temel amacı 2000’li yıllarda Brezilya’da hakim ekonomi politik çerçeve olan neoliberalizm koşulları altında birbirinden radikal olarak farklı olan siyasal söylemlere sahip olsalar da neoliberal politikaları ya tahkim eden ya da bu ekonomi politik çerçeveye reaksiyon olarak oluşabilecek toplumsal tepki durumuna karşı “pansuman” niteliğinde olan sol ve sağ popülist iktidarların belirli bir etkileşim ve kesişim kümesi olarak bu popülist momentin oynadığı tarihsel rolü anlamaktır. 2003 yılında İşçi Partisi’nin iktidara gelmesinden sonra oluşan Brezilya siyaseti önce sol sonra sağ popülist iki liderlik örneğinin etkisiyle şekillenmiştir. Luiz Inácio Lula da Silva ve Jair Bolsonaro dönemleri ile karakterize edilen popülizm dalgasına tanık olmuştur. Bu döneme damga vuran sol ve sağ iki popülizm turunun ortaklaştığı popülist momentum iki farklı siyasal ajandaya sahipmiş gibi görünse de her ikisinde de elitler karşısında “halkın” iktidarını sağlama iddiası ile örtük veya açık olarak sunulan bir dost-düşman ikiliğine ve verili bir kurulu düzene karşı mücadele edildiği söylemine dayanan siyasal eylemlilik ortak özelliştir. 2003 sonrası Brezilya tarihi bu anlamda popülizm tartışmalarına katkı yapması ve bu literatür yardımı ile kendi tarihsel dinamiklerini ifşa eden özgün bir tarihsel süreçtir. Popülizmin genel kabul görmüş tek bir tanımı olmamasına ve siyasi dönemlere göre yeniden şekillenen araçsal yanları olmasına rağmen elitler-halk ikiliğine ve belirli bir nüfus kesiminin ekonomik, sosyal ve siyasal ajandasını halkın müesses nizama karşı talepleri olarak sunma pratiğine dayanmak bakımından genel bir ortak özellik bulunmaktadır (Laclau, 2007: 92; Finchelstein, 2019).

Popülizm halk iradesini siyasal alanın merkezine yerleştirme iddiası bağlamında bir kolektif siyasal eylem çerçevesi olarak siyasal alanının yeniden kurulması iradesinin siyasi artikülasyonu olarak şekillenir. Siyasal kavramını burada Carl Schmitt’in anladığı anlamda siyasal egemenliği kuran dost ve düşman kararına dair kurucu ve yeniden üretici çaba olarak kavrar isek (Schmitt, 2012) popülizmin verili siyasal alan açısından yıkıcı mı yoksa yeniden üretici bir etki mi uyandırdığı sorusu önem kazanmaktadır. Chantal Mouffe’a göre Schmitt’in liberalizmin toplum içinden neşet eden siyasal iradenin altını oyduğu kuramsal kavrayışın aksine liberal demokrasi birey ile halk egemenliği arasında oluşan çatışma ve uzlaşma dinamikleri çerçevesinde oluşan hegemonik mücadelenin varlığı ile kendisini yeniden üretir. Schmitt’in anladığı anlamda düşman kategorisi değil müzakereye dayalı bir çatışma mantığı demokratik mantığın içeriğini yeniden üreterek liberal demokrasi ile halk egemenliği anlayışını birbirine teyeller (Mouffe, 2019: 26-27)

Schmitt’e göre Hobbes’un kavradığı gibi devlet kesintisiz bir iç çatışmadan ibaret olan doğa durumu ve düşman olan tehdit edici unsurlar karşısında siyasal birliğin kurulması anlamına geliyordu (Weber, 1992; Schmitt 2003: 97; 2012: 67-69; Ostovich, 2007). Schmitt’in kuramsal matrisinde hukuku askıya alan bir edim olan dost-düşman tayini 20. yüzyıl boyunca bir yönetim tekniği olarak düşmanın varlığı karşısında yürürlüğe konan ve hukukun askıya alındığı olağanüstü hal ilanının süreklilik kazandığı bir sürekli çatışma süreci halini almıştır (Agamben, 2008). 20. yüzyılın son çeyreğinden itibaren dünya ölçeğinde yayılan neoliberalizm koşullarında Hobbes’un modelinin çıkmazlarını işaret şekilde “halk ve müesses nizam” arasında uzlaşmaz olmayan ve bir düşmanlık kategorisinin ötesinde isleyen bir muhalefet dinamiği öne çıkmıştır (Mouffe, 2005: 51). Bu anlamda siyasal alanı kavramak açısından anlamlı olan Schmitt turu bir kavrayış “düşman” kategorisi üzerine kuruluken neoliberal çağda siyasetin merkezine oturan

popülist siyaset mantığı içinde neoliberal çerçeve ile uyumlu olacak şekilde “halk” bir bos gösteren olarak yeni bir kolektif kimlik inşası sürecinin enerjisini sağlamıştır (Anselmi, 2018: 32). Kolektif kimliklerin ortadan kalktığı ve bireyselliğin zafer kazandığı ilan edilmesine rağmen, kolektif boyut siyasetten silinemedi bu süreçte. Popülizm altında sol-sağ karşıtlığı yeni bir tür biz-onlar yapılandırmasıyla “halk” ile “müesses nizam” arasında bir karşıtlıkla değiştirdi (Mouffe, 2005).

Popülizm her örnekte be her tarihsel süreçte toplumun bir kesiminin ekonomik, toplumsal ve siyasal ajandasının toplumun tamamının talebi gibi gösterilerek elitlere karşı bir politik söylem olarak tecessüm eder (Laclau, 2007). Toplumun bir kesiminin çıkarının tamamına teşmil edilmesi pratiği esas olarak mevcut düzenin alternatifinin olmadığı iddiasına karşı halk egemenliği fikrinin öne çıkarılmasına yarar (Mouffe, 2005: 55). Özellikle sağ popülizm “halkın” sol popülist bir söylem ile yeniden kurulacak bir siyasal düzene karşı seferber olması durumunun olmadığı koşullarda öne çıkarak radikal devrimci bir dönüşüm olasılığına karşı öne çıkmıştır (Errejon, 2015: 93).

Popülizm toplum içinde oluşan yankılar üzerinde ezilenlerin tepkisini iktidar sahiplerine yönlendirir ancak kendi başına bir program içeriğine sahip değildir. Bir tarihsel blokun parçalanmasından diğerine geçiş süreci olarak yeni bir özne -halk- inşa etme amacına içkin stratejiler bütününe ifade eder (Mouffe, 2019: 24). Neoliberalizm koşulları altında Schmitt’in altını çizdiği liberal kurumlar ve bireycilik ile demos ve demokrasi arasındaki agonistik gerilim bertaraf edildi ancak bu süreç eşitlik ve gerçek anlamda bir halk egemenliği anlayışını demokrasi ile bütünleşmesinden doğacak radikal donuşum olasılığının yok edilmesi hilafına gerçekleşti. Bu süreç iktisadi liberalizm tamamen yerleşik hale gelirken siyasal liberalizmin ikincilleşmesi ve popülist siyasetin marazi olarak işaret edilmesi olmuştur (Mouffe, 2019: 28-29). Ekonominin finansallaştığı, özelleştirmenin derinleştiği, sağ-sol ayrımının demode olarak yansıtıldığı neoliberalizm koşulları altında iktisadi liberalizmin neoliberalizm çerçevesinde revize dilmiş haliyle toplumda yarattığı derin sorunlar karşısında popülizm eski tip liberal ve demokratik ideallerin sonuna işaret ediyordu (Mouffe, 2019: 29-30)

Bu bağlamda popülizmin tek ayırt edici özelliği elit karşıtlığı ve halk-müesses nizam ayrımına dayanması değildir. Sadece bu ikiliklere dayanarak anlamaya çalışmak mümkün değildir (Mudde ve Kaltwasser, 2017). Popülizm aynı zamanda çoğulculuk karşıtıdır çünkü popülist siyasetçilerin en temel iddiası sözcülüğünü üstlendiklerini iddia ettikleri toplum kesimlerinin halk ve kendilerinin de bu halkın temsilcisi olarak görmeleridir (Müller, 2018: 120). Bu manada karizmatik liderlerin siyasal stratejisi olarak popülizm bir parçadan bütüne doğru belirli bir strateji çerçevesinde kurumların aşındırılması bağlamında işler (Weyland, 2021). Ancak bu stratejik çerçevenin içeri sağ ve sol ideolojik içerik ile doldurulabilir ve bu bağlamda radikal olarak farklı formlar üretebilir. Sağ popülizm dışlayıcı bir yaklaşım ile kimlik temelli bir “halk” inşası stratejisi izlerken sol popülizm ise demokrasiyi derinleştirerek birbirinden farklı toplumsal kesimlerin taleplerini birbiriyle yan yana getirerek bir karşıt hegemonya kurma amacı ve bu amaca ulaşmaya dair stratejiler izler (Mouffe, 2019: 35-36)

Mevcut çalışmanın konusu olan 2000’li yıllarda Brezilya’da popülizm sol ve sağ popülist stratejilere dayanacak şekilde elitler karşısında geniş halk kesimlerinin tepki ve taleplerinin siyasal düzeyde ifadesini bulduğu bir süreç olmuştur. Bu iki popülist stratejinin odağında ise Brezilya tarihi içinde konfigüre olmuş olan “siyasal alanın” elitleri merkeze alan ve alt sınıfları, siyahları ve diğer birçok toplum kesimini dışarıda bırakan bir kurucu ve yeniden üretici ilkeye sahip olmuş olması yer almıştır (Souza, 2022). 2000 sonrası Brezilya siyasetinde, Luiz Inácio Lula da Silva ile başlayan sol popülizm ve Jair Bolsonaro ile zirveye ulaşan sağ popülizm, farklı dönemlerde öne çıkan birbirine zıt gibi görünen iki ayrı siyasal iktidar sürecine işaret ediyor gibi

görünse de neoliberalleşme sürecinde oluşan tepkiler ile Brezilya tarihi içinde derin kökleri olan elitler-halk yarılmasının üst üste bindiği bir tarihsel momentin farklı türden yansımaları olmuştur. Mevcut çalışmada, sol ve sağ popülist iktidar süreçlerinin popülizm başlığı altında birbirine eşitlenmesi gerektiği iddiasının aksine, bu iki popülist stratejinin yerleştiği popülist momentin Brezilya tarihi içinde anlamlandırılması amaçlanmakta; bu bağlamda mevcut çalışmada söz konusu stratejilerin oynadıkları tarihsel rolün anlaşılmasına çalışılacaktır.

İşçi Partisi Donemi (2003-2016): Sosyal Yardım Politikaları ve Sınırları

1990'larda Brezilya ekonomisi, ithal ikameci sanayileşmenin yerini, geleneksel sektörlerin çöküşüne, bağımlılığın artmasına ve sanayisizleşmeye yol açan finansallaşmaya dayalı yeni bir birikim modelinin almasıyla, neoliberal dönüşüm sürecinde köklü değişimler geçirdi (Saad-Filho ve Morais, 2018: 69). 2003 yılında iktidara gelen İşçi Partisi ve lideri Lula yönetiminin başlangıç sürecinde yeni hükümet politikaları 1990'lı yıllara damgasını vuran eski başkan Fernando Henrique Cardoso'nun IMF ve Dünya Bankası çizgisindeki ekonomi politikalarının devamı niteliğinde gelişmeler yaşandı (Boito, 2003: 12). Neoliberal çerçevenin baskın olmasına rağmen zamanla Bolsa Familia gibi aile destek programı ve diğer sosyal yardım programları aracılığıyla hem makroekonomik genel çerçeve içinde oluşan tepkileri dindirerek siyasal destek sağlamak hem de yerli burjuvazi ve tarım sektörü aracılığıyla yürürlüğe konulan yeni ihracat politikası aracılığıyla bir karşıt ekonomi-politik yaklaşım oluşturulmak istenmiştir (Machado, 2009: 28-29).

Lula dönemi, tüm sol popülist söyleme rağmen, neoliberal ekonominin sömürüsünün derinleştirilmesine yönelik direnişin örgütlendiği bir tarihsel süreç olarak nitelendirilemez. Bir yandan Merkez Bankası'nın özerkliği gibi bazı neoliberal söylemler öne çıkarılırken diğer yandan Sıfır Açlık Programı gibi bazı uygulamalarla neoliberalizmin yarattığı derin yoksulluk pansumana maruz bırakılmıştır (Petras ve Veltmeyer, 2005: 69). Özelleştirme ve neoliberal politikalar İşçi Partisi iktidarına yol açan süreçte basta emeklilik sistemi olmak üzere birçok alanda emekçi kesimlerin aleyhine bir dinamik yaratmıştı. Lula iktidarında sosyal yardım programlarının yaygınlaşması adeta bir telafi edici özellik olarak yürürlüğe konmuştur (Leopoldi, 2009: 225). Bu durum finans sektörünün ve neoliberal bloğun diğer kesimlerinin bir stratejisiydi. Hükümetle küresel neoliberal çevreler arasındaki mutabakat, emekçi sınıfların kurtuluşu için radikal çözüm arayışlarının engellenmesini gereksiniyordu. Bu stratejinin kapsamında, İşçi Partisi'nin alt sınıflar arasındaki popülerliğini ve sempatisini kullanmak toplumsal rıza üretimi açısından önemliydi. Böylece alt sınıfların özelleştirmeye, finansallaşmaya, devletin ve bütün yaşam alanlarının sömürülmesi sürecine tepkisiz kalmaları hedeflenmişti (Boito, 2003: 13-14).

İşçi Partisi deneyimi neoliberal makroekonomik politikalardan doğrudan zarar gören ve geleneksel müesses nizamdan dışlanmış olan toplum kesimlerinin eski bir işçi ve sendika lideri olan karizmatik lider Lula'nın liderliği ile sisteme eklemlendiği bir deneyim olmuştur (Taggart, 2000: 60-61). Bu eklemlenme güçlü bir işçi hareketinin olduğu bir ülke olan Brezilya'da neoliberalizmin bu son versiyonuyla uyumluydu. Bu tip neoliberalizm, piyasayı güçlendirmek için güçlü bir müdahaleci devleti teşvik ediyordu. Özellikle İşçi Partisi hükümetlerinin iktidarda olduğu tarihsel sürecin ikinci yarısından itibaren alt sınıfların sistem içine uyumlu şekilde eklemlenmesinin ardından üst sınıfların desteği yoğunlaştı ve piyasa koşullarının yeniden üretimi için yüksek büyüme oranlarının sürdürülmesi yönünde ekonomi alanına müdahalecilik keskinleşti (Saad-Filho ve Morais, 2018: 92-93).

Brezilya'daki bu gelişim neoliberalizmin tarihsel seyri ile uyumluydu. Keynesçi refah devletine karşı ideolojik bir yaklaşım ve uygulama olarak neoliberalizm, salt ekonomik bir bakış açısı

olmanın ötesinde siyasal biçimlenme talebiyle radikal bir farklılığa sahiptir (Clarke, 2005: 58). Neoliberalizm, klasik liberalizmden farklı olarak piyasayı doğal bir alan olarak anlamaz. Neoliberal bakış açısında piyasa, yasalar, toplumsal ve ekonomik politikalar tarafından oluşturulan ve yeniden üretilen bir alandır. Vatandaşların hayatın her alanında rasyonel ekonomik aktörler olarak görüldüğü bir siyasal çerçevenin oluşumu teşvik edilmektedir (Brown, 2006: 694).

Keynesçilikten farklı olarak amacı arzı değil talebi canlandırmak, toplumu bir girişimciler topluluğuna dönüştürmek ve işçiler de dahil herkesi bir tür "girişimci" haline getirmektir (Lazzarato, 2009: 120). Finansallaşma yoluyla finansal olmayan sektörlerin kapsam altına alınması, merkez bankalarının bağımsızlığının güçlendirilmesi ve kaynakların çevreden merkeze yönlendirilmesi pratiğinin derinleştirilmesi neoliberalizmin temel ilkeleri olarak görülebilir (Dumenil ve Levy, 2005: 10). Neoliberalizm, özellikle rekabet açısından klasik liberalizmin basit bir devamı olarak yapılandırılmamıştır. Neoliberal yaklaşımda rekabet her zaman devlet müdahaleleriyle korunacak bir düzeni gerektirir (Foucault, 2008).

İşçi Partisi'nin Lula ve Dilma Rousseff ile geçen on yıllık iktidarında dahi verili neoliberal düzenin limitleri ihlal edilmemişti. Es zamanlı olarak, güvencesiz nüfus kesimleri için gelir transferi programları, bazı azınlık kotaları ve asgari ücretin kısmen iyileştirilmesi gibi sosyal politikalar ile alt gelir gruplarında biriken öfke kontrol altına alınmıştır (Boito, 2016: 258-259). Bu uygulamalar esas olarak Brezilya tarihi ile uyumludur. Alt sınıfların yönetimi sorunu Brezilya'da her zaman üst sınıfların ve onların temsilcilerinin egemenliğinin merkezi olmuştur. Getulio Vargas'tan (1930-1945 ve 1951-1954) günümüz Brezilya'sına kadar kırsal tarım nüfusu ve kentli düşük gelir grupları ile kentsel sanayi nüfusu arasındaki ayrım, popülizm ve otoriter liderlik arasında git gel yasayan bir yönetim pratiği olarak yerleşik hale gelmiştir (Davilla, 2006: 260).

Eski bir sendika lideri olan Lula, Brezilya'da işler olduğu haliyle kapitalizminin dışlayıcı doğasına ve pratiklerine karşı olası bir toplumsal çatışmaya karşı mükemmel bir karşı kaldıraç ve anti-empyrist bir ajandası bulunmamaktaydı (Boito, 2010). Lula döneminde yapıldığı iddia edilen yolsuzluklar karşısında açılan Lava Jato operasyonu ve devamındaki davada İşçi Partisi bu davayı bir tür darbe olarak değerlendirmesine rağmen kendisini en baştan destekleyen toplumsal hareketlerin ve nüfus kesimlerinin desteğini yönlendirmeyi başaramamıştı (Saad-Filho ve Morais, 2018: 151). Bu durumun gerçekleşmesinde 2011 yılında yaşanan küresel ekonomik krizin ardından Lula ile başlayan reformlarının sürdürülebilmesi için yüzde 5 büyümeye ihtiyaç duyulduğu koşullarda toplumsal rıza üretimi çıkmaza girmesi etkiliydi (Singer, 2015: 43-45). Ancak daha önemli olan neden geçmişte toplumsal hareketler ile sağlanmış olan yoğun ilişkilerin iktidar sürecinde sürdürülememiş olmasıdır. Lava Jato sürecine karşı güçlü bir muhalefetin oluşması imkânsızdı. Alt sınıfların beklentilerinin aksine İşçi Partisi vaatlerini yerine getirememesi temel nedendi. Özellikle topraksızlar ve evsizler gibi spesifik gruplara odaklı olan toplumsal hareketlerin talepleri karşılanamamış olması etkili olmuştur bu süreçte (Petras ve Veltmeyer, 2005: 91-92; Machado, 2009: 30).

Bolsonaro, Popülizm ve Otoriterlik

İşçi Partisi hükümeti, sendikal harekete dayatılan zorlukların üstesinden gelmeye katkıda bulunmadığı ve toplumsal hareketler ile derin ilişkiler kurma pratiğini sürdürmediği için radikal bir dönüşüm dinamiğinin olanaklarını yaratamamıştır (Galvão, 2009: 179). Sadece Lula'nın liderliği değil, Dilma Rousseff'in de aynı ekonomi politik hattı izlemesi nedeniyle neoliberal baskı karşısında mücadele etmemenin olanağı oluşmamıştır. Üstelik Lula sonrasında Rousseff aynı popülist liderlik özelliklerini de gösterememiş olduğu için İşçi Partisi daha defansif

bir karaktere bürünmüştür. Dilma Rousseff hükümeti, direniş yerine geri çekilme politikasını tercih etmiştir. Uygulanan neoliberal program nedeniyle parti kadroları kendi iktidarlarını savunmak için bile halk kesimlerini harekete geçirme inisiyatifi alamamıştır (Boito, 2016: 161).

Dilma Rousseff'in 2016'da görevden alınması ile başlayan süreçte Michel Temer başkan yardımcısı olması nedeniyle, anayasanın ilgili maddeleri gereği, başkan olarak atandı. Bu atama ile neoliberal reformların hız kazandığı iki yıllık bir ara döneme girildi. 2013 yılındaki hükümet karşıtı protestolar ve 2014'te yaşanan ekonomik krizin etkileri ve Lava Jato yolsuzluk soruşturması ile iktidarı zayıflatmış olan İşçi Partisi iktidarının yarattığı boşluktan faydalanan popülist lider Jair Bolsonaro aşırı sağ ve popülist söylemleri ile yükselme zemini yakaladı. Bolsonaro popülist söylemi ile İşçi Partisini sistemin temsilcisi rolündeki elitler olarak sundu kamuoyuna ve bu strateji ile iktidara geldi 2018 yılında. Jair Bolsonaro'nun iktidara gelişi, Brezilya'da sağ popülizmin yükselişinin tepe noktasına gelindiği bir tarihsel sürecin sonucuydu. Bolsonaro, geleneksel elitler olarak tarif ettiği tarihsel blok unsurlarına karşı karizmatik güçlü liderin sistem karşıtı söylemleriyle toplumsal rıza üretti ve otoriter eğilimlerini anti-sistemik eylemliliğin odağına yerleştirdi (Lynch ve Cassimiro, 2022: 74-75).

Askeri diktatörlük döneminde iş gücünün aşırı sömürüsü ile kendisini yeniden üretebilen ve geleneksel olarak birincil ürün satışı ve finansman kaynağı bağlamında dışa bağımlı bir karaktere sahip olan Brezilya burjuvazisi baskıcı rejim ile uyumlu bir görüntü sergiledi. 1985 sonrasında bu sınıfın stratejileri kapsayıcı bir stratejiyi doğru evirilmiştir ve Lula döneminde maksimum seviyeye ulaşmıştır. Bolsonaro hareketi eski tip askeri rejim ile hukuki sınırlar arasında bir zemin bularak iktidara gelmiştir. Aynı zamanda ekonomik kertesini açısından askeri diktatörlük döneminin aşırı sömürü düzenine duyulan özlem hareketin iktidara gelmesinde en etkili faktördü (Mattos, 2022: 34-36). Bu durum Brezilya'da 1930'lardan itibaren şekillenmiş ve farklı dönemlerde çeşitli biçimler almış olan popülizm açısından özgün bir süreçti. Getulio Vargas döneminde (1930-1945 ve 1951-1954) popülizm, işçi sınıfına yönelik sosyal politikalar ve devletçi kalkınma modeli ile tanımlanırken, 1985 sonrası yaşanan demokratikleşme döneminde kavram daha çok siyasi bir suçlama aracı olarak kullanılmıştı kapsayıcı özelliğinin toplumsal tepkiyi soğurmasından faydalanılmasına rağmen (Lynch ve Cassimiro, 2022: 19).

Brezilya'da sağ devletçi muhafazakârlık, ekonomik liberalizm ve kültürel muhafazakârlık ve Brezilya'nın sömürge köklerine duyulan örtük nostalji gibi özelliklere sahip olagelmıştır. Bolsonaro dönemi ek olarak şiddet övgüsü, anti-entelektüalizm, otoriter devlet propagandası ve lider kültü ile birlikte kendisini 1964 askeri rejiminin mirasçısı olarak sundu ve demokrasiyi yozlaşmış bir sistem olarak kavradı (Cyril-Lynch ve Paschoeto-Cassimiro, 2021: 243). Özellikle pandemi sürecindeki politikaları ve ekonomik kriz nedeniyle kamuoyu desteği zayıflarken, neoliberal reformlar, sert güvenlik politikaları ve kültürel muhafazakarlık çerçevesinde popülist yönetimini sürdürebilmesinde Brezilya sağının tarihsel özellikleri ile popülist momentin ihtiyaçlarını karşılamada gösterdiği beceri etkili oldu (Fischer ve Vaz, 2020: 133).

Popülizm üzerine akademik tartışmalar, Brezilya'da sol ve sağ ekseninde farklı biçimlerde yorumlanmıştır. Sol popülizm, toplumsal eşitsizlikle mücadeleyi merkeze alırken, sağ popülizm, geleneksel değerlerin ve düzenin korunmasını vurgulamıştır (Lynch ve Cassimiro, 2022: 18). Demokratik kurumların ne kadar dayanabileceği sorunun yanıtının belirsiz olduğu Bolsonaro tarzı otoriter taleplerle neoliberal politikaları birleştirerek sağ popülist bir söylem esas olarak İşçi Partisi'nin zıttı olarak konumlandırarak enerjisini devşirdi (Silva ve Machado Rodrigues, 2021: 103). Sağ popülist karakterine rağmen Bolsonaro dönemiyle birlikte popülist söylemin sınırları belirsizleşmiş ve giderek daha fazla siyasi suçlama aracı olarak kullanılmaya başlanmıştır (Gomes, 2022: 7-9). Bolsonaro'nun söylemleri somut politika önerilerden çok manipülatif söylemler ve milliyetçi reaksiyonerdik ile öne çıkmıştır. Özellikle azınlık hakları gibi İşçi

Partisi'nin gündeminde olan meseleler siyasi alanda silikleşmiştir (Baptista, Hauber ve Orlandini, 2022: 116). İşçi Partisinin antitezi olarak kendisini tarif eden Bolsonaro'nun iktidar döneminde Brezilya'da olgunlaşan neo-faşizm ve neoliberalizmin iç içe geçmesi sureci bir yandan demokratik kurum ve kuralları aşınırken es zamanlı olarak da sistem karşıtı söylem ile desteği alınan işçilerin güvencesiz koşullarda çalıştığı düzenin yerleşik hale gelme süreci nihai halini almıştır (Dutra ve Lima, 2023). Sadece demokratik kurumlar değil aynı zamanda ordunun dar anlamda bir siyasal söylemin konusu olarak kullanılmaya başlanması ile demokratik düzeni temelden tehdit ettiği düşünülen Bolsonaro'nun bu imajı perçinlenmiştir (Filho, 2019). Bu durumun doğrudan yansıması Bolsonaro'nun söylemlerinin analizi ile anlaşılmaktadır. Bolsonaro'nun hükûmet ettiği süreçte söylemlerinin analizi kapsamında çıkan sonuca göre militarizmi toplumsallaştırılmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Militarizmin öne çıkarılmasının çarpıcı bir göstergesi olarak ordu kelimesinin barış kavramına göre Bolsonaro'nun söylemlerinde üç kez daha fazla kullanılmış olduğu görülmektedir (Dantas, 2021; Mazui ve Rodrigues, 2022)

SONUÇ

Bu çalışma, 2003 sonrası Brezilya'da sol ve sağ popülizmi neoliberal bağlamda karşılaştırmalı olarak ele almaktadır. Her iki popülist akımın da elitler ile halk arasındaki tarihsel gerilimi neoliberal düzen içinde nasıl yönettiğini ve bu süreçte nasıl işlev gördüğünü analiz etmektedir. Sol popülizm, toplumsal kapsayıcılık yoluyla sermaye birikimini istikrara kavuştururken, sağ popülizm dışlayıcı mekanizmalarla belirli sermaye fraksiyonlarını korumuştur. Her iki popülist strateji de elit karşıtı söylemlerine rağmen, mevcut düzeni radikal biçimde değiştirmemiş, aksine toplumsal gerilimi yöneterek neoliberal yapıyı yeniden üretmiştir. Bu süreçte burjuvazinin ihtiyaçlarına yanıt aranırken aynı zamanda Brezilya tarihinin yapısal sorunlarını asmak açısından sol popülizm altında toplumsal kapsayıcılık ve sağ popülizm altında dışlayıcı mekanizmalar ile elitler ve toplumsal kesimler arasındaki tarihsel çatışkı yeniden organize edilmeye çalışılmıştır. Sol popülizm, geniş halk kesimlerini ekonomik ve politik sisteme dahil ederek sermaye birikim sürecini istikrara kavuşturma stratejisinin bir unsuru haline gelmişken sağ popülizm belirli kesimleri dışlayarak kendine özgü bir "halk" tanımı inşa etmiş ve ulusal sermayenin belirli fraksiyonlarının çıkarlarını koruma altına almıştır. Her ne kadar iki popülizm türü farklı müesses nizam karşıtı ve yeni bir kurucu iktidar, "halk" tanımı, anlayışlarına dayanmış olsa da her ikisi de tercih ettikleri siyasal konumlanma ve tercihler kapsamında elitler ve halk arasındaki tarihsel gerilimi yeniden üretmiştir. Bu iki ayrı popülist strateji söylemsel düzeyde elit karşıtı olmalarına rağmen neoliberal düzen ve onu önceleyen müesses nizam konusunda radikal bir kopuş stratejisi üretememişlerdir.

Hakem Değerlendirmesi: Dış bağımsız.

Destek Bilgisi: Herhangi bir kurum ve/veya kuruluştan destek alınmamıştır.

Çıkar Çatışması: Çıkar çatışması yoktur.

Etik Onayı: Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara riayet edildiğini yazar(lar) beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk makale yazar(lar)ına aittir.

Etik Kurul Onayı: Çalışma kamuya açık ikincil verilerin kullanılmasıyla oluşturulmuştur.

Araştırmacıların Katkı Oranı: Çalışma tek yazarlı olup katkı oranı %100'dür.

KAYNAKÇA

Anselmi, M. (2018). *Populism: An Introduction*, New York: Routledge.

- Baptista, É. A., Hauber, G. and Orlandini, M. (2022). Despolitização e populismo: as estratégias discursivas de Trump e Bolsonaro. *Média and Jornalismo*, 22(40), 105-119. https://doi.org/10.14195/2183-5462_40_
- Boito, A. (2003). A Hegemonia Neoliberal no Governo Lula, *Crítica Marxista*, 17, 9-35.
- Boito, A. (2010). *Social class and politics in Brazil: from Cardoso to Lula; In: Economic Transitions Neoliberalism in Middle-income Countries: Policy Dilemmas, Economic Crises, Forms of Resistance*, Edited: Alfredo Saad-Filho and Galip L. Yalman, London: Routledge.
- Boito, A. (2016). A Crise Política do Neodesenvolvimentismo e a Instabilidade da Democracia, *Crítica Marxista*, 42, 155-162.
- Clarke, S. (2005). *The Neoliberal Theory of Society*, in: *Neoliberalism A Critical Reader*, Edited by: Alfredo Saad-Filho and Deborah Johnston, London: Pluto Press.
- Cyril-Lynch, C. E. and Paschoeto-Cassimiro, P. (2021). O Populismo Reacionário No Poder: Uma Radiografia Ideológica Da Presidência Bolsonaro (2018-2021). *Aisthesis*, (70), 223-249.
- Dantas D. (2021). *Bolsonaro Usa Mais O Termo 'Militar' Que 'Democracia' Em Discursos E Falas Públicas* [Online] <https://oglobo.globo.com/politica/bolsonaro-usa-mais-termo-militar-que-democracia-em-discursos-falas-publicas-1-25213226> Erişim Tarihi 15.02.2025.
- Davilla, J. (2006). *Myth and Memory: Getúlio Vargas's Long Shadow over Brazilian History*, in: *Vargas and Brazil New Perspectives*, Edited by: Jens R. Hentschke, New York: Palgrave Macmillan.
- Duménil, G. and Lévy D. (2005). *The Neoliberal (Counter-) Revolution*, in: *Neoliberalism A Critical Reader*, Edited by: Alfredo Saad-Filho and Deborah Johnston, London: Pluto Press.
- Dutra R. Q. e Lima R. S. (2023). Neofascismo, Neoliberalismo e Direito Do Trabalho No Governo Bolsonaro, *Revista Direito e Práxis.*, Rio de Janeiro, 14(3), 1771-1804. DOI: 10.1590/2179-8966/2022/62927 | ISSN: 2179-8966.
- Finchelstein, F. (2019). *Do Fascismo Ao Populismo Na História*, São Paulo: Almedina Brasil.
- Fischer, S. and Vaz, A. (2022). Populismo no Brasil de contrapositores: manipulação do autêntico e profanação do contrário. *Revista Agenda Política*, [S. l.], v. 8, n. 1, p. 131–156, DOI: 10.31990/agenda.2020.1.5.
- Foucault, M. (2008). *The Birth of Biopolitics: Lectures at the College de France 1978-79*; New York: Palgrave Macmillan.
- Galvão, A. (2009). A Reconfiguração Do Movimento Sindical No Governo Lula, *Outubro Revista*, Edição 18, 179-200.
- Gomes, Angela de Costa (2022). O populismo no Brasil: Desafios de um debate historiográfico. *Estudos Ibero-Americanos*, 48(1), e42806.
- Laclau, E. (2007). *Popülist Akıl Üzerine*, Ankara: Epos Yayınları.
- Lazzarato, M. (2009). Neoliberalism in Action Inequality, Insecurity and the Reconstitution of the Social, *Theory, Culture & Society*, 26(6): 109–133.
- Leopoldi, M. A. (2009). Reforming Social Security under Lula: Continuities with Cardoso's Policies, Edited By: Joseph L. Love and Werner Baer, *Brazil Under Lula: Economy, Politics, and Society under the Worker-President* içinde (221-243), New York: Palgrave Macmillan.

- Mattos, M. B., (2022). Governo Bolsonaro Neofascismo E Autocracia Burguesa No Brasil, *Relações Internacionais*, Número 73, Março, <https://doi.org/10.23906/ri2022.73a03>
- Mazui, G. e Rodrigues, P. (2022), *Em Discurso, Bolsonaro Defende Ditadores Militares E Deputado Dos Atos Antidemocráticos*, [Online] <https://g1.globo.com/politica/noticia/2022/03/31/em-discurso-no-planalto-bolsonaro-defende-ditadores-militares-e-deputado-reu-por-atos-antidemocraticos.ghtml> Erişim Tarihi 15.02.2025.
- Mouffe, C. (2005). The 'End of Politics' and the Challenge of Right-wing Populism, Edited By: Francisco Panizza, *Populism and the Mirror of Democracy*, London: Verso.
- Mudde, C. and Kaltwasser, C. R. (2017). *Populism: A Very Short Introduction*, Oxford: Oxford University Press.
- Müller, J.W. (2018). *Popülizm Nedir*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Petras, J. and Veltmeyer H. (2005). *Social Movements and State Power: Argentina, Brazil, Bolivia, Ecuador*, Pluto Press: London.
- Rebouças, H. S.; Costa, D. S.; Silva, L. S. E Gonçalves, J. De C.; Nascimento, A. F. (2022). Lula e Bolsonaro populistas? A visão de populismo dos jornais Folha de S. Paulo e O Estado de S. Paulo em alusão aos dois presidentes brasileiros. *Média & Jornalismo*, 22(40), 121-140. DOI: 10.14195/2183-5462_40_6.
- Ricci, P., Izumi, M. and Moreira D. (2021) O Populismo no Brasil (1985-2019), Um Velho Conceito A Partir De Uma Nova Abordagem, *Revista Brasileira Ciências Sociais*, 36(107): 1-21. <https://doi.org/10.1590/3610707/2021>.
- Saad-Filho, A. and Morias, L. (2018). *Neoliberalism Versus Democracy: Brazil*, London: Pluto Press.
- Silva, M. G. D., and Machado Rodrigues, T. C. (2021). O Populismo de direita no Brasil: neoliberalismo e autoritarismo no governo Bolsonaro. *Mediações, Revista De Ciências Sociais*, 26(1), 86–107. <https://doi.org/10.5433/2176-6665.2021v26n1p86>.
- Singer, A. (2015). Cutucando Onças Com Varas Curtas: O ensaio desenvolvimentista no primeiro mandato de Dilma Rousseff (2011-2014), *Novos Estudos*, 102: 39-67.
- Singer, André, (2009). Raízes sociais e ideológicas do lulismo, *Novos estudos CEBRAP* (85), 83-102. <https://doi.org/10.1590/S0101-33002009000300004>.
- Souza, J. (2022). *Brasil Dos Humilhados: Uma Denúncia Da Ideologia Elitista*, Civilização Brasileira, Rio de Janeiro.
- Taggart, P. (2000). *Populism*, Buckingham: Open University Press.
- Weyland, K. (2021), Populism as a Political Strategy: An Approach's Enduring and Increasing Advantages. *Political Studies*, 69(2), 185-189.